

לדרכו של הרלב"ג בביאורו לתורה (חשיפת מקורות בפשט המקרא להלכות מקובלות)

(תגובה לתגובתו של דרור פיקסלר)

בשני הגליונות האחרונים של צ'הר הוזכרה גישתו של הרלב"ג לשלוש עשרה המידות שהתורה נדרשת בהן והתעורר דיון בין הרב מיכאל אברהם ודרור פיקסלר על מהותה של גישה זו¹. אולם כל הדיון נסוב רק ביחס לדברי הרלב"ג בהקדמתו לתורה, זה אומר בכה וזה אומר בכה, והדברים לא הודגמו. בדברינו הבאים נציג דוגמאות לגישתו של הרלב"ג בעניין הנ"ל². כמו כן נשתדל להוכיח באופן חד-משמעי לענ"ד שדבריו של דרור בנושא הנ"ל אין להם על מה שיסמוכו.

א. שיטת הרלב"ג

את דרכו בביאור החלק ההלכתי של התורה ביאר הרלב"ג בפתיחת ביאורו לתורה, ונצטט מדבריו³:

והנה בבגְּרָנו המצוות והשורשים אשר מהם יצאו כל דיניהם אשר התבארו בחכמה התלמודית, לא יהיה מנהגנו בכל המקומות לסמוך אותם השורשים אל המקומות אשר סמכו אותם חכמי התלמוד באחת משלש עשרה מידות לפי מנהגם. וזה, שהם סמכו אלו הדברים האמיתיים המקובלים להם במצוות התורה לפסוקים ההם, להיותם כדמות רמז ואסמכתא לדברים ההם, לא שיהיה דעתם שיהיה מוצא אלו הדינים מאלו המקומות. כי כבר יוכל האדם להפך כל דיני התורה בכמו אלו ההיקשים, עד שאפשר בהם לטהר את השרץ כמו שזכרו ז"ל (עירובין יג, ב). אבל נסמוך אותם אל פשוטי הפסוקים אשר אפשר שיצאו הדינים האלו מהם, כי בזה תתישב הנפש יותר. ואין בזה יציאה מדרכי רבותינו ז"ל, כי הם לא כיונו כמו שאמרנו שיהיה על כל פנים מוצא הדינים ההם מהמקומות אשר סמכו אותם להם, אבל הם אצלם מקובלים איש מפי איש עד משה רבינו עליו השלום, וביקשו להם רמז מהכתוב, כמו שזכר הרב המורה בספר המצוות (השורש השני) ובפירוש המשנה⁴.

והנה בסומכנו אותם הדינים לפשטי הכתובים תועלת להשאיר יותר זכרון אלו הדינים בנפשותינו, כי פסוקי התורה אפשר שיזכרו בקלות, לרוב התמדתנו בקריאתם, וכאשר יוצאו מפשטי הפסוקים ההם ביאורי המצוה יהיה זה סיבה אל שיזכרו ביאורי המצוה בכללם עם זכירת הפסוקים.

הרלב"ג מייחס חשיבות להלכות עצמן ולא לדרך שבה הן נלמדות מהפסוקים. ההלכות מקובלות במסורת ממש רבנו, וחז"ל חיפשו להן רמז בכתובים. דרך זו כמות שהיא אינה מקובלת על הרלב"ג⁵. דרכו שלו היא לסמוך את

¹ הרב מיכאל אברהם, "מעמדן הלוגי של דרכי הדרש", צהר יב, (לעניינו: עמ' 9-11); דרור פיקסלר, "דרכי הדרש לשיטת הרמב"ם והרלב"ג", צהר יג, עמ' 145-149. ותשובת הרב מיכאל, עמ' 149-152.

² הציטוטים להלן מספר שמות (כרכים א-ב, תש"ס-תשס"א) ומספר ויקרא (כרך א, תשס"ג) הם מן המהדורה שזכינו להוציא לאור הרב ברוך ברנר ואנוכי [ידידי הרב ברנר קרא מאמר זה והעיר הערות מועילות, ותודתי לו על כך].

³ מהדורת ברנר-פריימן, מעלה אדומים תשנ"ג, עמ' 5.

⁴ בעמ' 29 במהדורת ברנר-פריימן כתוב: "בהקדמה לפירוש המשנה, שם כתב (מהד' ר"י שילת עמ' לח): '... שהם כולם פירושים מקובלים ממש, ועליהם ועל דומיהם אמרו: 'כל התורה נאמרו כללותיה ופרטותיה מסיני'. אבל עם היותם מקובלים ואין מחלוקת בהם, מחכמת המקרא הנתון שאפשר להוציא ממנו אלו הפירושים באופנים מן ההיקשים והסמכים והרמזים וההוראות המצויים בכתוב'. דרכו של רבנו, לעומת זאת, לחפש בכתוב רמזים על דרך הפשט לדיני התורה שבעל פה".

⁵ בהמשך דבריו שם (עמ' 6-13) מונה הרלב"ג באריכות, תוך הצגת דוגמאות, תשעה 'מקומות' (=צורות טיעון והוכחה) שבהם הוא השתמש בביאור המצוות.

ראוי לציין שבאמרנו שדרך זו אינה מקובלת על הרלב"ג אנו מתייחסים בעיקר למידות שהרלב"ג לא ראה בהן פשט (דוגמא מובהקת היא: גזירה שווה), אולם יש והרלב"ג משתמש במידות המופיעות בין המידות שהתורה נדרשת בהן אך שימוש זה אינו נעשה דווקא בעקבות חז"ל אלא כיון שהוא רואה בו פשט המקרא. דוגמא מובהקת היא מידת "קל וחומר" שהרלב"ג משתמש בה לא אחת בביאורו, למשל: פרי' כי תשא, ח"ב, ל, כא - עמ' 375; פרי' ויקרא, א, ב - עמ' 3; פרשת שמייני, י, ו - עמ' 250-251, ועוד. לימודים אלו הם מדעתו של הרלב"ג ולא בעקבות חז"ל. גם מידה כמו "כלל ופרט וכלל" יכולה לעיתים להיות קרובה לפשט, לדוגמא: בענין שבועת הפקדון שאינה נוהגת בקרקעות עבדים ושטרות, למדו זאת חכמים מהמידה הנ"ל (שבועות לו, ב): "... ורבנן דרשי כללי ופרטי: 'וכחש בעמיתו' - כלל, 'בפקדון או בתשומת יד או בגזל' - פרט, 'או מכל אשר ישבע עליו' - חזר וכלל... מה הפרט מפורש דבר המטלטל וגופו ממון אף כל דבר המטלטל וגופו ממון; יצאו קרקעות... יצאו עבדים... יצאו שטרות...". ולעומת זאת כתב הרלב"ג (פרי

ההלכות לפשטי הפסוקים. אין הוא טוען שבהכרח זהו המקור להלכות, אך אומר ש"בזה תתיישב הנפש יותר". כמו כן הוא מצביע על רווח נוסף בדרכו זו - זיכרון ההלכות. הפסוקים עצמם ניתנים לזיכרון בקלות כיון שמתמידים בקריאתם, וההצמדה של ההלכות לפסוקים תועיל לזכירת ההלכות עם הפסוקים. בטענתו זו לא רואה הרלב"ג את עצמו כחולק על חז"ל⁶, כיון שלדעתו גם חז"ל לא ראו במידות אלו יותר מאשר אסמכתאות להלכות מקובלות ("לא שיהיה דעתם שיהיה מוצא אלו הדינים מאלו המקומות"). ומאידה טעם אין הוא הולך בדרכם של חז"ל? נראה שהדבר קשור להשקפתו שהשכל הוא חזות הכול (כמעט). המידות שהתורה נדרשת בהן (בחלקן) אינן הגיוניות בעיניו, "כי כבר יוכל האדם להפך כל דיני התורה בכמו אלו ההיקשים, עד שאפשר בהם לטהר את השרץ", ולכן הוא רואה חובה לעצמו לפלס דרכים הגיוניות יותר, שבהן "תתיישב הנפש יותר".

ב. טענותיו של דרור פיקסלר

טרם נפנה לעיין בדוגמאות אחרות, נעיר בעניין הדיון הנ"ל. טענתו של דרור בתגובתו הנ"ל היא שגם הרלב"ג מודה שיש מידות יוצרות לצד המידות הסומכות. אולם לענ"ד, דבריו של דרור האמורים ביחס לרלב"ג - אין להם על מה שיסמוכו, כדלהלן:

1. דרור טוען ש"כל דבריו (של הרלב"ג - כ"כ) מתייחסים לסוג הראשון של המצוות... שאלו הלכות המקובלות למשה ורק נסמכו על פסוקים (עמ' 146). הכוונה היא לסוג הראשון על פי חלוקתו של הרמב"ם. אך הרמב"ם כתב (הקדמות הרמב"ם למשנה, מהדורת ר"י שילת, עמ' מ):

החלק הראשון - הפירושים המקובלים ממשנה, שיש להם הוראה בכתוב, או אפשר להוציאם בהיקש.

ואלו אין בהם מחלוקת לעולם, אלא כאשר יאמר אדם: קיבלתי כן וכך - מסתלק הוויכוח.

להלן נדגים את דרכו של הרלב"ג גם במקום שישנה מחלוקת. נראה ברור שכל הדוגמאות שנציג להלן שבהן נקט הרלב"ג את שיטתו לא יסווגו בחלק הראשון. אכן דוגמאות מעטות אלו שנציג הם טיפות בודדות מים הדוגמאות המצויות בביאור הרלב"ג בכל אתר ואתר.

בהקשר זה נסיף: עמדה כל כך פסקנית וחד משמעית כמו זו שהציג דרור אינה יכולה להתבסס על דיוק לא הכרחי בפתיחת הרלב"ג לביאורו⁷. עמדה יציבה בענין זה (ובכל ענין) ראוי לה להתבסס על איסוף שיטתי של עשרות רבות של דוגמאות בהן יישם הרלב"ג את הדרך שאותה הציג בפתיחה, וניתוחן. רק לאחר עבודה מאומצת ניתן לכלול כללים⁸.

2. דרור מסתמך על "חיבור מיוחד שכתב הרלב"ג בשם 'שערי צדק' על י"ג מידות" (עמ' 146), אך ערבך ערבא צריך; ספר זה אכן יוחס לרלב"ג; אך יש ידיים מוכיחות לכך שהייחוס מוטעה⁹; ואם כן כשל עוזר ונפל עוזר.

ויקרא ה, כב - עמ' 73): "והנה יתבאר שזה הדין לא ינהג אלא בדבר המטלטל, כי הפקדון והמלוה והעושק והגזל והאבדה אינם כי אם בדבר המטלטל... והוא מבואר ממה שאמרנו בזה שאין זה הדין נוהג בקרקעות; ויתבאר עוד שאינו נוהג בשטרות, אף על פי שהן מטלטלין, לפי שאין גופן ממון, ולזה לא תהיה בהם תשומת יד; ולא בעבדים, לפי שדינם ודין הקרקעות הוא אחד; וזה, כי הקרקע לא יתכן בו הכפירה והגזל, כי הוא לפני בעליו בחזקתו, וכן העבדים לא תתכן בהם חזקה תוציאם מיד הבעלים, כי להם מעצמם התחלת תנועה בחיריית לשוב אל אישם הראשון; והוא עוד מהדברים שלא תתכן בהם כפירה, כי יש לו קול; עם שהעבד בעצמו יגיד הענין". הדמיון בין הרלב"ג לחז"ל ניכר, אך דווקא ההבדלים "הקטנים" (לימוד מ"הפרט" בלבד ללא צורך בכל המבנה "כלל ופרט וכללי"; השוואת עבדים לקרקעות על פי דמיון הגיוני ולא על פי היקש וכיו"ב) מגלים את גודל ההבדל בין דרכו של הרלב"ג לדרכם של חז"ל.

בנושאים אחרים ידע הרלב"ג גם לחלוק על חז"ל, עי' לדוגמא: פרשת בראשית, ח"ו, א, כט-ל - עמ' 72-73, שם הוא דוחה במילים חריפות דעה בחז"ל (שהתקבלה על דעת הפרשנים רובם ככולם) כשהוא מסביר: "באלו העניינים וכיוצא בהם לא נביט למאמר אומר, כמו שהורה אותנו הרב המורה, אבל נימשך למה שיאות אל שורשי התורה והעיון. והוא **מבואר שאין ההאמנה בכל מה שאמרוהו רבותינו ז"ל מחוייבת לנו**, כי כבר ימצאו בהם דברים סותרים קצתם קצת, ולזה לא נרחיק היות בהם דברים בלתי צודקים בכמו אלו הדברים".

גם בעניינים ברורים יותר בפתיחה לביאור התורה אין התאמה מלאה לדרך היישום: מדבריו בפתיחה עולה שכל כוונתו היא לקשר בין התורה שבכתב לתורה שבעל פה בדרכים שאינן תואמות תמיד את דרכם של חז"ל, ואין בכוונתו לחדש חידושים הלכתיים שאינם מופיעים בספרות חז"ל; אך למרות זאת יש ומחדש הרלב"ג חידושים הלכתיים מדעתו; דוגמא בולטת ראה במאמרי: "הלכה מחודשת בהלכות עבד עברי בפירוש הרלב"ג לתורה", צהר ד (סתיו תשס"א), עמ' 47-56.

אין בכוונתי לטעון שאני עשיתי זאת. אך ההתרשמות שלי המבוססת על אוסף גדול של דוגמאות, היא שהרלב"ג אינו מבחין הבחנות מתי להשתמש בדרכו שלו ומתי לא, הוא משתמש בה תמיד.

לאחרונה עסק בנושא זה אבירם רביצקי במאמרו: "על זמנו של ספר 'שערי צדק' המיוחס לרלב"ג", תרביץ סח, ג (תשנ"ט), עמ' 401-410. וראה עוד: הנ"ל, ספר 'שערי צדק' (המיוחס לרלב"ג): מהדורה ביקורתית בתוספת מבוא והערות, ירושלים תשס"א.

3. דרור מסתמך גם על כך שהרלב"ג כותב: "... כמו שזכר הרב המורה בספר המצוות ובפירושו המשנה"; ולאור זאת מסיק: "יש לומר כי הרלב"ג כלל אינו חולק על הרמב"ם".
אך אין בכך ראיה מוכחת, כיון שהרלב"ג מסתמך אך ורק על העקרון שברמב"ם ולא על יישומו¹⁰. דרך זו של הסתמכות אינה זרה לרלב"ג, וראה למשל מה שכתב בסוף ביאורו למעשה בראשית (פרשת בראשית, ה"ז, עמ' 83):

וראוי שלא נקצר מלתת תודה לקודמים במה שדיברו במעשה בראשית, כי הם - ואם נמצאו רחוקים מאד מהכונה אשר מצאנוה בכאן, כמו שתראה ממה שביאר בזה הרב המורה בספרו הנכבד מורה הנבוכים (בעיקר ב, ל) והחכם ר' אברהם אבן עזרא בפירושו התורה - הנה הם היו סיבה באופן-מה להעמידנו על האמת בזה.

והדברים מתאימים גם לעניינים אחרים.

דוגמה נוספת: בענין מנין המצוות של הרמב"ם כתב הרלב"ג (פר' בא, ה"ב, עמ' 194-195):

ואולם הרב רבנו משה ז"ל נלחץ לחץ רב במנין המצוות, כדי שיעלה בידו בכיוון (=במדויק)... שהם תרי"ג, ובהם רמ"ח מצוות עשה כמנין אבריו של אדם, ושס"ה מצוות לא תעשה כמנין ימות החמה. וכאשר חקרנו אנחנו בזה, ומצאנו כמה ספקות עצומות במנין המצוות שזכר הרב לפי העיקרים שהשריש אשר אין ספק באמיתתם, עם ראותנו שכבר הפליג העיון בזה על כל מי שקדמהו ממי שהגיעו אלינו דבריהם, להסכים המספרים האלו לפי מה שאפשר, - הנה התבאר לנו שלא היה זה מפני קיצור הרב למצוא האמת בזה, אבל מפני היות באלו המספרים שזכר ר' שמלאי קצת קירוב, לא ששם בו ר' שמלאי בזה הדרש.

נראה שהקורא דברים אלו בלבד יניח שההבדלים במנין המצוות בין הרמב"ם לרלב"ג נער יספרם, ושההבדלים נוגעים אך ורק לפרטים ולא לשורשים "אשר אין ספק באמיתתם". אבל מסתבר מעיון בנושא בכללותו שאין הדבר כך. די לקרוא את מאמרו של ידידי הרב ברוך ברנר בענין זה ("יחסו של הרלב"ג לדרכו של הרמב"ם במנין המצוות" - עיונים וביאורים בדברי הרמב"ם, 'מעליות' כ, תשנ"ט, עמ' 228-242) כדי לעמוד על אוסף הדוגמאות (ולא היתה יומרה לאסוף את כולן) המורות שעם כל ההערכה הגדולה והסגנון המכובד שבה כתובים דברי הרלב"ג ביחס לרמב"ם אין הוא נמנע מלחלוק על דבריו גם בשורשים.

ככלל, יחסו של הרלב"ג לרמב"ם הוא מורכב מאד; יש מקרים שבהם הוא חולק על הרמב"ם באיזכור שמו ויש מקרים שבהם הוא חולק בלא איזכור שמו, והדברים אמורים הן בתחום ההלכתי והן בתחום הפילוסופי¹¹.

לסיכום: עיקר טענותינו הן למעשה שתיים:

א. הרלב"ג מסיק בדרך הפשט דינים הנלמדים בדברי חז"ל באחת מי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן, ומדבריו בפתיחתו לביאור התורה עולה כי אין מידות אלה יוצרות, כשאינן תואמות את ההגיון, אלא אך ורק סומכות. ואין לטעון שהוא נוהג כך רק ביחס להלכות מקובלות (=החלק הראשון בחלוקת הרמב"ם), שהרי בגוף ביאורו לתורה אין הוא מבחין בדרכו זו בין דינים הנתונים במחלוקת לבין דינים מוסכמים.
ב. לא הוכח קיומן של מידות יוצרות בדברי הרלב"ג; אדרבא, אוסף גדול של דוגמאות מורה ככל הנראה אחרת.

ג. דוגמאות לשיטת הרלב"ג

כעת ניגש לעיין בדוגמאות אחדות לדרכו של הרלב"ג לסמוך את ההלכות המקובלות על פשט הפסוקים. דוגמאות אלו הן אקראיות, ועליהן יש להוסיף, כאמור, כהנה וכהנה עשרות רבות של דוגמאות¹².

1. מנורה של שאר מתכות

בבבלי (מנחות כה, א) מובאת ברייתא:

מנורה היתה באה מן העשת ומן הזהב, עשאה מן הגרוטאות - פסולה, משאר מיני מתכות - כשרה.

בתיאור ציווי מעשה המשכן מפורש בתורה (שמות כה, לא-מ):

ועשית מנרת זהב טהור מקשה תעשה המנורה ירכה וקנה גביעה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו...

כפתריהם וקנתם ממנה יהיו כלה מקשה אחת זהב טהור... ככר זהב טהור יעשה אתה...

מקור ההיתר לעשות את המנורה משאר מתכות מתברר בגמרא שם בעמוד הבא:

¹⁰ השווה תשובתו של הרב מיכאל אברהם ביחס לרלב"ג, צהר יג, עמ' 150.

¹¹ ראה לעת עתה מאמרי (הכוללים בין היתר גם דוגמאות רבות לנ"ל): "אבנטו של כהן הדיוט", מגדים כט, עמ' 41-58; "מתה בשעת מלאכה ומתה מחמת מלאכה", עיונים וביאורים בדברי הרמב"ם (=מעליות כ), עמ' 217-220.

¹² את הדוגמא הראשונה המוצגת באריכות יחסית פרסמתי בנוסח זה בעבודתי: "פרשנות הלכתית ועיוני נוסח בביאור הרלב"ג לתורה", עבודת גמר לתואר מוסמך, החוג לתלמוד, האוניברסיטה העברית בירושלים, טבת תשס"ב, עמ' 70-67.

תניא: כלי שרת שעשאן של עץ - רבי פוסל, ורבי יוסי ברבי יהודה מכשיר. במאי קא מיפלגי? ... רבי דריש כללי ופרטי: ועשית מנורת - כלל, זהב טהור - פרט, מקשה תיעשה המנורה - חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש של מתכת, אף כל של מתכת. ר' יוסי בר' יהודה דריש ריבוי ומיעוט: ועשית מנורת - ריבה, זהב טהור - מיעט, מקשה תיעשה המנורה - חזר וריבה, ריבה ומיעט וריבה - ריבה הכלל, ומאי רבי? רבי כל מילי, ומאי מיעט? מיעט של חרט. מקור הלימוד - בין למר ובין למר - הוא באחת מהמידות שהתורה נדרשת בהן: רבי דורש בכלל ופרט ומרבה מתכת, ואילו רבי יוסי ברבי יהודה דורש בריבוי ומיעוט, ומרבה אף עץ, וממעט רק חרט "שהוא פחות מכל הכלים ואינו ראוי אפילו למלך בשר ודם" (רש"י)¹³. אמנם ההבדל בין מנורה של זהב למנורה של שאר מתכות הוא משמעותי גם לעניינים נוספים; כך מבואר בבבליא בגמרא שם (עמוד א):

באה זהב - באה ככר, אינה באה זהב - אינה באה ככר; גביעה כפתוריה ופרחיה, באה זהב - באה גביעים כפתורים ופרחים, אינה באה זהב - אינה באה גביעים כפתורים ופרחים. ואימא נמי: באה זהב - באה קנים, אינה באה זהב - אינה באה קנים! ההוא פמוט מיקרי. מסתבר שפרטים נוספים במעשה המנורה אינם בדווקא, ותלויים הם בחומר המנורה; מנורה של זהב צריך שיהיה משקלה ככר וצריך שיהיו בה גביעים כפתורים ופרחים, אבל מנורה של מתכת אחרת אינה נעשית בהכרח באופן הנ"ל. אמנם גם מנורה של שאר מתכות צריך שתהיה מנורה ולא פמוט, ולכן קני המנורה מעכבים. כך פסק הרמב"ם (הל' בית הבחירה פרק ג):

המנורה מפורשת צורתה בתורה... נמצאת כל הגביעים שנים ועשרים, והפרחים תשעה, והכפתורים אחד עשר, וכולן מעכבין זה את זה ואפילו חסר אחד מן השנים וארבעים מעכב את כולן. **בד"א בשעשאוה זהב**, אבל שאר מיני מתכות אין עושין בה גביעים כפתורים ופרחים, וכן מנורה הבאה זהב תהיה כולה ככר עם נרותיה ותהיה כולה מקשה מן העשתות, ושל שאר מיני מתכות אין מקפידין על משקלה, ואם היתה חלולה כשירה.

את כל האמור לעיל לומד הרלב"ג ממילה אחת הכתובה בתורה בסוף תיאור מעשה המנורה (שמות כה, מ): וראה ועשה **בתבניתם** אשר אתה מראה בהר.

וכך מבאר הרלב"ג (עמ' 262):

מגיד שהוא מחוייב לעשותה **בזה התבנית**; אבל לא יחוייב לעשותה מזהב, אבל יחוייב לעשותה מממתכת בדרך שתהיה מקשה¹⁴... ואם לא היתה מזהב לא יחוייב היותה באה מככר, **כי אין המשקל מהתבנית**, עם שכבר יתחלף בזה כמות חומר המנורה, להתחלף משקלי המתכות... ומזה המקום יתבאר שהגביעים והכפתורים והפרחים לא יצטרכו כשלא תעשה המנורה מזהב, **כי אינם מתבנית המנורה במה שהיא מנורה**... ואיך שהיתה המנורה הוא מבואר שצריך שיהיו הקנים והנרות בזה התואר הנזכר, כי הם מתבנית המנורה במה שהיא מנורה.

תבנית המנורה "במה שהיא מנורה" היא מתכת עשויה שבעה קנים, וכמו כן צריך שתעשה "מקשה" – "והנה התורה דקדקה בזה שתהיה מקשה, איך שהיתה, שנאמר: 'מקשה תעשה המנורה' (שמות כה, לא), ולזה כפל המאמר

¹³ דוק היטב בדברים, שהלימוד של שני התנאים אינו מתייחס רק לכלי עץ אלא לכלי מתכת, שהרי התורה כתבה 'זהב' ומנא לן לרבות כל מתכת אלמלא הלימוד באחת מהמידות שהתורה נדרשת בהן? על מנת שדברינו יתבארו היטב נוסף בקצרה דין אחר הנראה במבט ראשון זהה לדוגמא שנקטנו, אך כפי שנבאר שונים הם זה מזה: בתחילת פרשת משפטים מופיע דינו של עבד עברי המסרב לצאת לחפשי (שמות כא, ו): "והגישו אדניו אל האלהים והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעלם". בענין החומר שממנו עשוי מרצע זה נחלקו תנאים (קידושין כא, ב): "תנו רבנן: 'מרצע', אין לי אלא מרצע, מנין לרבות הסול והסירא והמחט והמקדח והמכתב? ת"ל 'ולקחת' לרבות כל דבר שנקח ביד - דברי ר' יוסי בר' יהודה. רבי אומר: מה מרצע מיוחד של מתכת אף כל של מתכת... במאי קמיפלגי? דרבי דריש כללי ופרטי: 'ולקחת' - כלל, 'מרצע' - פרט, 'באזנו ובדלת' - חזר וכלל... מה הפרט מפורש של מתכת אף כל של מתכת. ר' יוסי דריש ריבוי ומיעוט: 'ולקחת' - ריבה, 'מרצע' - מיעט, 'באזנו ובדלת' - חזר וריבה; ריבה ומיעט וריבה ריבה הכל. מאי רבי? רבי כל מילי; מאי מיעט? מיעט סס". בדין זה עולה כבר מדברי התנאים שפשט הלשון "מרצע" הוא של מתכת (ועי' בדברי הרלב"ג, פר' משפטים, ח"א, עמ' 18-19), ומטרת הלימודים היא לרבות (או לא לרבות) שאר מינים; ואילו בדוגמא שנקטנו עצם הרחבת "זהב" לשאר מתכות היא חלק מן הלימוד. [הערה זו נכתבה כמענה לקושייתו של ידידי דרור פיקסלר בשיחה בעל-פה; תודתי לו על הערתו שהועילה לחידוד הדברים].

¹⁴ כך כתב גם לעיל שם ביחס לפסוק "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו" (פסוק ט - עמ' 247): "וכן לא יחוייב שיהיו כלי המקדש מהמתכות הנזכרים בכאן, כי לא צוה אלא שיעשו אותם בזה התבנית שזכר, לא מהמתכות שזכר". ועי' גם התועלת הראשון השורש העשירי (עמ' 287).

בזה, ואמר: 'פְּלָהּ מִקְשָׁה אַחַת זֶה בְּטוֹר' (שם, לו')¹⁵. אבל שאר הפרטים אינם מתבנית המנורה במה שהיא מנורה ולכן אינם מעכבים.

2. שחרור עבד כנעני תחת עינו

בפרשת משפטים (שמות כא, כו-כו) כתוב:

וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה לחופשי ישלחנו תחת עינו. ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל לחפשי ישלחנו תחת שנו.

ומובא במכילתא דרבי ישמעאל (מסכתא דנזיקין, פרשה ט – מהדורת הורביץ-רבין, עמ' 279)¹⁶:

'לחפשי ישלחנו, שומע אני יכתוב לו גט שחרור? תלמוד לומר 'תחת עינו'. ר' אליעזר אומר: נאמר כאן 'שילוח', ונא' להלן 'שילוח' - מה להלן גט אף כאן גט.

כלומר, תנא קמא סובר שהציאה לחופשי תחת עינו היא בלא גט שחרור, ור' אליעזר למד בגזירה שווה שהשילוח הוא בגט.

לעומת זאת, הרלב"ג למד את הצורך בגט שחרור מפשט המקרא (פר' משפטים, ח"ב, עמ' 39):

ולפי שאמר 'לחפשי ישלחנו', ולא אמר "יצא לחפשי", למדנו שהאדון צריך לעשות דבר יקנה בו העבד גופו מהאדון; וזה לא יתכן שיהיה כי אם בשטר שחרור, כי בו יהיה אחד ממיני הקניה¹⁷.

3. שיעור הלבונה בקרבן המנחה

בפרשת ויקרא נאמר בענין קרבן המנחה (ויקרא ב, א-ב):

ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה' סלת יהיה קרבנו ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה... וקמץ משם מלא קמצו מסלתה ומשמנה על כל לבנתה...

מבואר ששיעור הסולת הבלולה בשמן המוקטרת על המזבח הוא קומץ; אך מהו שיעורה של הלבונה? נחלקו בדבר תנאים (ספרא, דבורא דנדבה, פרק י, ט):

ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה, ואיני יודע כמה. הרי אני דן: טעונה קמיצה וטעונה לבונה, מה קמיצה מלא הקומץ אף לבונה מלא הקומץ. רבי יהודה אומר אם מיעט לבונתה כשרה.

גם במקרה זה ברור לחלוטין שהרמב"ם לא היה מסווג דין זה בחלק הראשון, כיון שיש בדין זה מחלוקת; ולמרות זאת כתב הרלב"ג (פר' ויקרא, ב, ב – עמ' 23) כדעת תנא קמא על פי דרכו:

על כל לבונה - לפי שאומרו "דבר על דבר" יוצה בו שיהיה שני לו במספר, והיה מבואר מאחרי המספר שהם מתדמים, כמו שהתבאר במקומותיו, הנה יחוייב שיהיה שיעור הלבונה כשיעור מה שיקח מהסולת והשמן, רוצה לומר קומץ.

* * *

בדוגמאות אלו השתדלנו להראות כיצד מיישם הרלב"ג את שכתב בפתחה לביאורו, ולומד דינים מפשטי המקראות אף על פי שחז"ל למדום ממידות שהתורה נדרשת בהן.

¹⁵ רלב"ג שם, התועלת הראשון השורש העשירי (עמ' 287). ועי' בדבריו לבמדבר ח, ד: "וזה מעשה המנורה מקשה זהב וגוי מקשה היא - למדנו שאין מתנאה שתהיה זהב אלא שתהיה מקשה, ולזה יחוייב שתהיה של מתכת". ועי' ספרי במדבר (פיסקא סא - עמ' 59): "מקשה היא עוד למה נאמר והלא כבר נאמר מקשה זהב ומה ת"ל מקשה היא, לפי שמצינו בכלי בית עולמים שאם אין להם מין קשה עושים מין גרוטי שומע אני אף במנורה כן ת"ל מקשה היא **שנה עליו הכתוב לפסול**. מיכן אמרו אין של זהב עושים של כסף ושל ברזל ושל נחושת ושל בדיל ושל עופרת דברי רבי. ר"י ברי יהודה אומר אף של עץ ושל חרס. אבל אין להם מין קשה אל יעשו מין גרוטי". ועי' עוד מנחות כח, א: "מקשה מקשה לעכב". ועי' גם רמב"ן לבמדבר שם.

¹⁶ עי' גם: קידושין כד, ב וגיטין מב, ב.

¹⁷ בהמשך הדברים הוא מבאר מנין שהשילוח הוא דוקא בגט: "וזה המין לבדו יתכן שיהיה בעבד, כי התורה לא חייבה העבד שיתן כסף לאדונו יפדה בו עצמו; עם שזה לא ימצא לו; וכן יתבאר במעט עיון שלא יתכן זה באחד ממיני הקניה זולתי בשטר. והנה ענין זה השטר הוא שיכתוב לו גט שחרור, יהיה ענינו שהוא בן חורין, ויתננו לו, ואז יהיה העבד כישאל; כמו שיתבאר ממה שאמר בשפחה חרופה: 'חפשה לא נתן לה, בקרת תהיה לא יומתו כי לא חפשה' (ויקרא יט, כ)".

